

Nepasiklysti vertime padeda vertėjai

Septyniose Europos Sąjungos institucijose gyvenimas ne šiaip virte verda. Jis verda net 24 kalbomis. Be vertėjų čia – nė iš vietos.

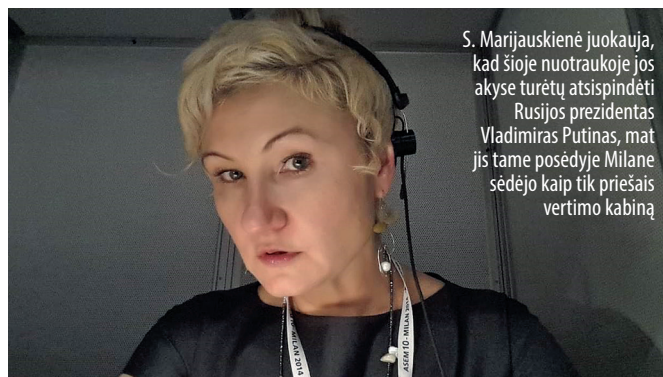
Ramutė ŠULČIENĖ

Europos Sąjungos institucijose vykstantys posėdžiai – tikras tautų ir temų katilas. Visi jie vyksta daugiau kaip viena kalba, o nagrinėjamų temų – nors vežimu vežk. Įdomu, jog čia griežtai paisoma visų narių teisės savo kalba skaityti ir rengti dokumentus, sekti diskusijas ir kalbėti. Taigi jei Bulgarijos atstovas nori išsakyti savo nuomonę gimtąja kalba, ji turi būti išversta visiems klausytojams. Jei graikas savo gimtąja kalba rengia dokumento projektą, jis turi būti išverstas į likusias Europos Sąjungos kalbas.

Pluša šimtai vertėjų

Šiuo metu oficialių kalbų – net 24. Iš jų ir į jas verčiama ir žodžiu, ir raštu. Šis skaičius reiškia, kad iš viso įmanomi 552 kalbų deriniai, nes tekstai kiekviena kalba gali būti verčiami į 23 kitas kalbas. Visa tai suvaldyti – nesuvokiamai sunki, tačiau Europos institucijoms įveikiama užduotis. Kad visi susikalbėtų ir vienas kitą suprastų, visose šiose institucijose, pavyzdžiui, Europos Parlamente, Teisingumo Teisme Liuksemburge, Europos Komisijoje ir t. t., dirba šimtai vertėjų.

Štai Europos Parlamente raštu ir žodžiu verčia beveik 900 vertėjų. Europos Komisijoje 600 vertimo profesionalų verčia vien tik žodžiu. Tai yra didžiausia pasaulyje vertimo žodžiu organizacija. Institucijose

S. Marijauskienė juokauja, kad šioje nuotraukoje jos akyse turėtų atsispindėti Rusijos prezidentas Vladimiras Putinas, mat jis tame posėdyje Milane sėdėjo kaip tik priešais vertimo kabiną

se dirbantiems vertėjams taip pat padeda keli tūkstančiai laisvai samdomų vertėjų žodžiu, kurie iškviečiami atsižvelgiant į poreikius.

Mokosi vis naujų kalbų

Europos Komisijos Vertimo žodžiu generalinio direktorato vertėja Skirmantė Marijauskienė vertėjo darba jau 25 metus, iš jų Briuselyje 15 metų verčia žodžiu. Kur ir kokias pareigas einantiems žmonėms tenka versti? Dažniausiai S. Marijauskienę galima sutikti Europos Sąjungos Tarybos posėdžiuose (šiai institucijai Lietuva pirmininkavo 2013 m. antrąjį pusmetį), kur posėdžiauja Valstybių narių ministerijų atstovai bei patys ministrai. Tenka dirbti ir Europos Sąjungos Vadovų Taryboje, į kurią atvyksta valstybių ir vyriausybės vadovai, štai prieš gerą mėnesį joje pirmą kartą lankėsi ir mūsų šalies Prezidentas Gitanas Nausėda.

Pašnekovė sako, kad vertėjams, dirbantiems Europos Sąjungos institucijose, svarbu mokėti versti iš ir į kuo daugiau kalbų. Daugiakalbiai vertėjai labai naudingi ir paklausūs specialistai, nes vos keli gali padėti susikalbėti visam būriui valstybių atstovų. S. Marijauskienė verčia žodžiu į anglų iš lietuvių ir į lietuvių iš anglų, prancūzų, rusų ir olandų kalbų. Netrukus mokysis dar vienos kalbos, nes per daug jų nebūna.

„Daugiau niekada!“

Pašnekovės profesinis kelias prasidėjo nuo nemažo sukrėtimo ir pažado sau: „Daugiau niekada!“ Trečią anglų filologijos studijų kursą pabaigusios S. Marijauskienės viena organizacija paprašė paversti žodžiu. „Renginyje bus keletas svečių iš užsienio, gal galėsite išversti, ką viešnios kalba, pasakė man. Gerai, pasipuošiau, atėjau – ogi mane sodina į vertimo kabiną. Pasirodo, reikės versti visą konferenciją sinchroniškai. Tai reiškia versti visiškai vienai, be jokių pertraukų, be galimybės atsikvėpti. Dabar žinau, jog tai tiesiog neįmanoma, tačiau anuomet Lietuvoje mažai kas suprato, kaip turi būti organizuojamas konferencijų vertimas, kiek vertėjų turi dirbti vienu metu, kad vertimas būtų kokybiškas, tikslus. Taigi negalėjo būti kitaip, nei buvo, – vertimą keisdavo tylą, kai iš nuovargio nebepavykdavo sutelkti dėmesio, svečiai dairėsi, kas vyksta, o aš pati po renginio sėdėjau ant viešbučio laiptų ir beveik verkdamas daviau sau pažadą niekada neversti žodžiu“, – apie sunkią pradžią atvirauja S. Marijauskienė. Tačiau praėjo metai, ir pašnekovė jau nešė prašymą į ką tik įsteigtas vertimo studijas.

Nelengva patekti

Pirmųjų profesionalių vertėjų laida studijas baigė kaip tik tada,

kai Lietuva stovėjo ant Europos Sąjungos slenkščio. S. Marijauskienė juokiasi, kad visi vertėjai galėtų pavydėti, kiek darbo jie turėjo. Ministerijų stažuotės, derybos, diskusijos, seminarai, dokumentai, ataskaitos – tiek daug dalykų vyko vienu metu ir visur reikėjo vertėjų. Po kryptingos dešimties metų patirties beliko vienas žingsnis iki darbo Europos Sąjungos institucijose, tačiau šis žingsnis nebuvo labai lengvas.

Norint tapti vertėju reikia išlaikyti Europos institucijų etatinio darbuotojo egzaminus. Kandidatai vertinami labai rimtai – nė vienas jau dirbantis Europos Sąjungos institucijose vertėjas nenori kolegos, dėl kurio tektų raudonuoti. Kaip sako S. Marijauskienė, svarbu ne tik gerai mokėti užsienio kalbą, dar svarbiau – išmokti analizuoti mintį. „Eidama laikyti vertėjo žodžiu egzaminų stabtelėjau žymiojoje Briuselio aikštėje „La Grand-Place“. Sakoma, kad reikia paglostyti ten esančią skulptūrą, jei nori, kad išsipildytų noras. Paglostčiau, pasakiau norinti išlaikyti egzaminą ir... neišlaikiau. Išlaikiau iš antro karto po kelerių metų. Tada supratau, kad nepatikslinau, jog noriu išlaikyti iš pirmo karto“, – su šypsena apie kelią Briuselio link pasakoja S. Marijauskienė.

Vertimas, sulaukęs ovacijų

Nors vertėjai raštu ir vertėjai žodžiu, atrodo, užsiima tuo pačiu darbu – verčia, iš tiesų jų veikla labai skiriasi. Pasak S. Marijauskienės, šiems vertėjams reikalingi skirtingi įgūdžiai ir skirtingos charakterio savybės. Jei asmuo yra puikus vertėjas raštu, bet nepakelia streso, labai tikėtina, kad jis nesusitvarkys su žodiniu vertimu. Kitam gali pritrūkti kantrybės, atidumo versti dokumentus raštu.

Pašnekovė pasakoja, jog vertimo žodžiu būdų yra ne vienas. Dažnas įsivaizduoja, kaip prie užsienio valstybės prezidento stovi vertėjas ir, iš klausęs jo sveikinimo kalbos, išverčia ją klausytojams. „Toks vertimas žodžiu iš tiesų egzistuoja. Kai kalbėtojas kas kelias minutes nutraukia savo kalbą,

kad suteiktų žodį vertėjui, vyksta nuoseklusis vertimas“, – paaiškina S. Marijauskienė. Pašnekovė pasakoja apie jau legenda virtusį jų kolegą brito nutikimą, kuriam kviestinėje aukštų vadovų vakarienoje teko versti nuosekliu būdu. Vakarų šeimininkas taip ilgai sakė padėkos kalbą savo gimtąja kalba (ir nedarė jokių pertraukų tekstui išversti), kad visiems atsibodo klausyti. Patyręs specialistas suprato, kad išklausyti antra tiek vertimo – tikras vakaro gadinimas. Užuo pusę valandos kalbėjęs, vertėjas nuotaikingai reziūmavo: „Trumpai drūtai tariant, vakaro šeimininkas jus visus labai myli!“ Džiaugsmo ir ovacijų banga nuūžė per kambarį – svečiai liko patenkinti. Pašnekovė pabrėžia, kad leisti sau taip improvizuoti gali tik išskirtiniai, savo vardą užsitarnavę vertėjai ir tik atsakingai įvertinę aplinkybes.

Čia ir dabar

„Be nuosekliojo, retkarčiais naudojamas vadinamas šnibždamasis vertimas, kai vertėjas būna salėje ir kalbą verčia dalyviui šnabždėdamas į ausį. Vis dėlto tai retai taikomas ir vertėjo balso stygomis sunkus metodas. Dažniausiai naudojamas sinchroninis vertimas – kai kalba verčiama tuo pačiu metu, kai ji sakoma. Vertėjai nuo kalbėtojo paprastai atsilieka ne daugiau kaip per vieną minties atkarpą“, – skirtingus būdus pristato S. Marijauskienė.

Europos institucijose sinchroninis vertimas yra pagrindinis vertimo žodžių būdas. Vertėjai žodžiu dirba nuo garso izoliuotose kabinose, kurių yra 24, ir tiesiai prieš save mato salę. Posėdžio dalyviai vertimo klausosi per ausines. Jie savo imtuvuose pasirenka atitinkamą garso kanalą, kad galėtų klausytis vertimo jiems suprantama kalba.

Vertėjų žodžiu komandos sudaromos pagal posėdžiuose vartojamas kalbas. Kabinose visuomet dirba mažiausiai 2 vertėjai žodžiu. Jei posėdyje vartojama 7 ir daugiau kalbų, kabinose dirba po tris vertėjus žodžiu. Jei posėdyje vartojamos visos 24 aktyviosios (kalba, į kurią verčiama) ir pasyvosios (kalba, iš kurios verčiama) kalbos, vertėjų

žodžiu komandą sudaro net 72 žmonės. „Kartais vertėjams tenka versti ne iš originalo kalbos, bet per tarpinę kalbą. Sakykime, jei Europos Parlamento posėdyje Lietuvos atstovas prabyla lietuviškai, mūsų vertėjai jo pasisakymą paprastai verčia į anglų kalbą, neretai ir į prancūzų, vokiečių, italų arba ispanų. Tuomet visi kiti vertėjai klausosi vertimo ir sinchroniškai verčia į savo gimtąsias kalbas“, – pasakoja S. Marijauskienė.

Mažiausiai po du

Pašnekovė atkreipia dėmesį, kad sinchroniniam vertimui atlikti visuomet reikia ne mažiau kaip dviejų vertėjų. Jų darbas reikalauja tokio didelio susikauptimo, kad vertėjai turi keistis kas 20–30 minučių ir dažniau. „Jei tenka versti ilgiau, nukentčia vertimo kokybė. Vertėjas pavargsta, todėl nepavyksta susikaupti visu šimtu procentų, galima neišgirsti svarbių žodžių, netiksliai parinkti kitos kalbos žodžius. Liežuvis pinasi, kliūva. Štai tada ir įvyksta daugiausia vertimo klaidų. Gerai, kad dažniausiai klaidingai ištartas ar suprastas žodis nuskamba tiesiog juokingai, sukelia visiems šypsena, bet niekas nesupranta“, – apie tai, kodėl vertėjai žodžiu turi dirbti po du, pasakoja S. Marijauskienė.

Beje, kalbos riktai ar vertimo netikslumai neprasprūsta kolegoms pro ausis. Jau ne vienus metus jie virsta „Antimis“ – lietuvių vertėjų bendruomenėje Briuselyje vykstančiais apdovanojimais už šmaikščiausius vertimus. „Antimis“ nominuoti tokie pasakymai kaip „patvirtinkime darbotvarkę“, „komisija turi būti sušaudyta“ (angl. „the commission has to be fired“ – turėta omenyje, kad komisija turi būti atleista), „saikingas ir atsakingas vyro vartojimas“ ir kt. Daug juoko sukėlė vertėja, kuri 2011-uosius paskelbė „oraus stenėjimo“ metais, arba kita kolegė, palinkėjusi „tiems, kurie lieka Briuselyje, malonaus vakaro Nairobyje“.

Savais žodžiais kita kalba

Sinchroninio vertimo metu vertėjai geba klausyti, ką sako kalbėtojas, tuo pačiu metu versti, kalbėti ir dar kažkuria klausos

dalimi toliau girdėti, ką kalba pranešėjas. Sunkiai suvokiama! Nenuostabu, jog sinchroniškai verčiantys vertėjai turi plieninius nervus. Sakoma, kad tai – antra pagal streso ir susikaupimo įtampos lygį civilinė profesija po skrydžių navigatorių.

S. Marijauskienė paaiškina, jog vertėjai verčia ne pažodžiui, t. y. ne kiekvieną ištariamą žodį, o turinį. Jie atsižvelgia į užuominas, humoro elementus, posakius. Verčiant pažodžiui vienoje kultūroje plačiai paplitę posakiai gali būti nesuprantami kitos kultūros atstovų. Todėl vertėjas turi greitai rasti atitikmenį ar kitaip perteikti nesupranto posakio prasmę. „Pirmoji mano, kaip vertėjos, užduotis – pasakyti kita kalba tai, ką sako kalbėtojas. Tačiau ne mažiau svarbi ir antroji – pasiekti, kad klausytojams šios mintys būtų visiškai aiškios. Taigi, jei Lietuvos atstovas skuba ir kalba užuominomis, būtų didelė klaida versti tai į anglų kalbą žodis į žodį. Prancūzų ar lenkų vertėjams reikia gauti labai aiškia, konkrečią mintį, kad galėtų ją tiksliai perteikti gimtąja kalba savo klausytojams. Mintis turi būti aiški kaip krištolas“, – tvirtina pašnekovė.

Kultūrinė teksto adaptacija

Kaip pasakoja S. Marijauskienė, vertėjai turi kalbėti tokiu pačiu kalbos stiliumi, kokiu kalba pranešėjas. Jei šis kalba šnekamąja kalba, ir vertėjas turi vartoti tokį pat registrą. Jei prabyla oficialiai, iškilmingai ar ironizuoja – ir vertėjui reikia pakeisti stilių.

O ką daryti, jei, sakykime, politikas įžeidinėja kitus politikus? Ar vertėjai turi teisę ko nors neversti, praleisti? Pasak pašnekovės, bendroji taisyklė sako, jog versti reikia viską. Tačiau kartais verta atsižvelgti į aplinkybes ir kai ką praleisti. „Jei pašnekovas siekia sąmoningai įžeisti kitą asmenį, pašiepti, mes būtinai turime šią intenciją perduoti – tai svarbi turinio dalis. Kas kita, kai kalbėtojas, būdamas susierzinęs ir pavargęs, įžeidžia kitas delegacijas. Šiuo atveju vertėjai gali perteikti mintį švelnesniais žodžiais. Būna ir taip, jog kalbantysis nederamai pajuokauja manydamas, jog skambės linksmai, bet iš tikrųjų pasirodo prastai.

Pavyzdžiui, baigia mintį, sakydamas: „Kas čia žino, kaip ten buvo, aš su žvake nestovėjau“. Tuomet vertėjas tikrai gali tą patį pasakyti aptakiau“, – skirtumus paaiškina ilgametė vertėja.

Ar verta viešai kalbėti kita kalba patiems?

Nors vis daugiau politikų moka vieną ar kelias užsienio kalbas, jie mieliai naudojami vertėjų žodžiu paslaugomis ir viešai prabyla gimtąja kalba. Kodėl? Ar ne geriau parodyti, jog mokame užsienio kalbą, ir stengtis ją vartoti? S. Marijauskienės teigimu, jei puikiai sekasi kalbėti viešai ir jei kalbėjimo – ne skaitymo – užsienio kalba įgūdžiai tvirti, galima apsieiti ir be tarpininko. Tačiau jei dėl viešo kalbėjimo tenka toli išeiti iš komforto zonos ir dar spaudžia kalbai skirto laiko apribojimai, kyla pavojus, kad pakiš koją ir žodyno, ir gramatikos, ir tarimo klaidos. Kalba skambės neįtikinamai arba, dar blogiau, kalbėtojas skaitys ir virs skaitomo popieriaus lapo įkaitu: skubės nepakeldamas akių ir niekas nebeužsienio jo klausytis. Gali nutikti ir taip, kaip vienam politikui, kuris užuo pasakęs „gerbiemieji“ (angl. „honorable“) Parlamento nariai, į juos kreipėsi „siaubingi, bjaurūs“ (angl. „horrible“).

Įdomu, jog kiekvieno posėdžio pirmininkas posėdį visuomet pradeda sveikindamasis ne tik su kolegomis, bet ir vertėjais, jau pasiruošusiais darbui kabinose. Darbo diena užbaigiama pirmininko malonia padėka kolegoms ir vertėjams. Taigi vertėjų darbas čia labai vertinamas. Akivaizdu, jog be jų susikalbėti, suprasti vieniems kitus būtų kur kas sunkiau.

Įdomu

Profesionalaus sinchroninio vertimo pradžia siejama su Antrojo pasaulinio karo pabaiga. Jis buvo panaudotas per Niurnbergo procesą. Tarptautiniame Niurnbergo karo nusikaltimų tribunole posėdžiavo Didžiosios Britanijos, JAV, Prancūzijos ir TSRS atstovai, o dauguma kaltinamųjų kalbėjo vokiškai.